

Analyse duurzaamheidsambities provincies

Scan van 11 coalitieakkoorden

17 juli 2019

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Methode	3
Beperkingen	6
Analyse	7
1. De klimaatneutrale provincie	7
2. De energieneutrale provincie	9
3. Duurzaam gebouwde omgeving	11
4. Stimuleren van elektrisch vervoer	13
5. Openbaar vervoer en taxi's	14
6. Communicatie richting burgers	15
7. Energiecoöperaties en -initiatieven	17
8. Betaalbaarheid	18
9. Waterstof	20
10. Verduurzaming eigen bedrijfsvoering	21
11. Eigen wagenpark	22
12. Financiën	23
Conclusie	26

Inleiding

Op 20 maart vonden de Provinciale Statenverkiezingen plaats, waarbij zo'n 56 procent van de kiezers hun stem uitbracht. Waar in één provincie eerst nog een hertelling plaatsvond (Flevoland), gingen in de overige 11 provincies de coalitieonderhandelingen vrijwel direct van start.

Inmiddels zijn er bijna vier maanden verstreken en hebben elf provincies een akkoord bereikt. Opvallend is dat Forum voor Democratie (FvD), de partij die als grote winnaar uit de bus kwam, alleen in Limburg mee bestuurt. Daarentegen doen CDA en VVD tot nu toe in tien van de elf provincies mee.

Hieronder een overzicht van de politieke partijen vertegenwoordigd in de provinciale besturen die een akkoord bereikt hebben.

Partijen versus provincies	VVD	CDA	CU	D66	GL	PvdA	SP	SGP	FvD	Overig
Groningen	X	X	X	X	X	X				
Drenthe	X	X	X		X	X				
Gelderland	X	X	X		X	X				
Utrecht		X	X	X	X	X				
Zeeland	X	X				X		X		
Noord-Brabant	X	X		X	X	X				
Overijssel	X	X	X			X				
Noord-Holland	X			X	X	X				
Limburg	X	X		X					X	X
Friesland	X	X				X				X
Flevoland	X	X	X	X	X	X				

Tabel 1 - Overzicht van de politieke partijen vertegenwoordigd in de provincies.

Methode

WKPA heeft de coalitieakkoorden gescand van alle provincies die op 17 juli 2019 een coalitieakkoord bereikt hebben. Het coalitieakkoord van de provincie Zuid-Holland is dan ook niet gescand, aangezien er nog geen akkoord ligt. De coalitieakkoorden zijn elk gescand aan de hand van twaalf duurzame beleidspunten die zijn opgesteld door de NVDE. Zie tabel 1.2 voor het overzicht van de beleidspunten en de toegepaste categorisering.

Thema	Donkergroen	Lichtgroen	Grijs
Doelstellingen - neutraal/ klimaat- neutraal	Concrete doelstelling voor de provincie (dus niet landelijk/EU) om XX% CO ₂ -neutraal te zijn voor 2023.	Concrete doelstelling voor de provincie (dus niet landelijk/EU) om XX% CO ₂ -neutraal te zijn na 2023.	Alleen de landelijke ambities worden herhaald.
Doelstellingen Energieneutraal	Concrete doelstelling voor de provincie (dus niet landelijk/EU) om XX% hernieuwbare energie te gebruiken of XX% energie te bezuinigen voor 2023	Concrete doelstelling voor de provincie (dus niet landelijk/EU) om XX% hernieuwbare energie te gebruiken of XX% energie te bezuinigen ná 2023	Alleen de landelijke ambities worden herhaald of zelfs die niet genoemd.
Duurzame gebouwde omgeving	Concreet plan van aanpak voor (ondersteuning van) verduurzaming gebouwde omgeving	Het belang van duurzame gebouwde omgeving wordt onderstreept maar zonder concrete invulling	Er zijn geen nieuwe doelstellingen voor de provincie geformuleerd
Verduurzaming OV, taxi's en concessies	Concrete doelstellingen voor OV en taxi's of voor de komende concessie.	Er zijn algemene duurzame ambities voor OV, taxi's en de komende concessie	Er worden geen duurzame ambities voor OV, taxi's en concessies genoemd.
Elektrisch vervoer	Concrete doelstelling voor het stimuleren van elektrisch vervoer.	Er zijn algemene ambities voor het stimuleren van elektrisch vervoer.	Er zijn geen ambities voor het stimuleren van elektrisch vervoer.
Communicatie richting burgers	Speciaal opgerichte loketten/kennis-informatiecentra, waar inwoners/bedrijven e.d. informatie kunnen inwinnen specifiek voor deze opgave , of voorlichtingcampagnes over de opgave	Het belang van communicatie en het betrekken van inwoners wordt benadrukt	Er wordt niet specifiek naar verwezen.
Energiecoöperaties	Coöperaties en initiatieven worden met concrete instrumenten ondersteund	Coöperaties en initiatieven worden ondersteund, maar onduidelijk hoe.	Ondersteuning van coöperaties en initiatieven komt niet naar voren.
Betaalbaarheid/ subsidies	Concrete doelstelling	Het wordt genoemd als belangrijk element.	Het wordt niet genoemd.
Waterstof	Concrete doelstelling	Het wordt genoemd als belangrijk element.	Het wordt niet genoemd.
Eigen bedrijfsvoering/	Concrete doelstelling	Het wordt genoemd als belangrijk element.	Het wordt niet genoemd.

vastgoed verduurzamen			
Eigen wagenpark	Concrete doelstelling	Het wordt genoemd als belangrijk element	Het wordt niet genoemd.
Financiën	Geoormerkt geld extra vrij gemaakt om te investeren in vergroening (bovenop bestaande kader).	Geen concreet bedrag genoemd om extra vrij te maken, maar er wordt wel ambitie uitgesproken om dit te doen.	Geen algemene en geen concrete ambitie uitgesproken om extra geld vrij te maken.

Tabel 2 - Overzicht van de dertien duurzame beleidspunten en de categorisering.

Relevante passages zijn in een totaalbestand gezet, en vervolgens gecodeerd met drie kleuren (groen, lichtgroen en grijs) die het ambitieniveau representeren. Die categorisering is steeds opgezet aan de hand van de criteria per thema (zie tabel 1.2). In de meeste gevallen staat groen voor 'ja' of 'voorzien van concrete doelstellingen of maatregelen'. De categorie lichtgroen staat voor algemene of niet concreet uitgewerkte doelstellingen of maatregelen. Grijs staat voor (hooguit) algemene uitspraken of verwijzingen - maar vaak ook voor afwezigheid. Alles bij elkaar levert dat een overzicht op, dat zich kwantitatief makkelijk laat lezen, maar dat – door het behoud van de volledige passages – ook kwalitatief bruikbaar is.

Beperkingen

Deze werkwijze heeft een aantal belangrijke nuanceringen. De resultaten moeten niet gelezen worden als een volledige weergave van de duurzaamheidsambities die provincies hebben. Dat heeft te maken met de functie van een coalitieakkoord, maar ook met de reikwijdte van het onderzoek.

Het onderzoek richt zich op de letterlijke tekst van coalitieakkoorden. Soms laten die bestaand beleid buiten beschouwing. Ook maken coalitiepartijen soms aanvullende afspraken buiten de tekst van het akkoord om. Dit blijft buiten de reikwijdte van deze studie.

Daarnaast zijn coalitieakkoorden maar in beperkte mate maatgevend voor het daadwerkelijke beleid dat de komende vier jaar gevoerd zal worden. Coalities kunnen op eigen initiatief van de afspraken afwijken. Gedeputeerde Staten kunnen plannen aanpassen of zelfs terzijde schuiven. Nieuwe problemen en prioriteiten steken de kop op, wat ook weer tot bijstelling van het beleid noopt. Daarnaast zijn vele voorstellen algemeen van aard en moet de daadwerkelijke invulling nog plaatsvinden, in overleg met de Provinciale Staten.

Duurzaamheidsbeleid is bovendien niet louter de verantwoordelijkheid van de provincie. Landelijk beleid en afspraken met andere overheden zoals gemeenten binnen de provincie zorgen soms voor nieuwe ambities of nieuwe kaders. In de onderzochte coalitieakkoorden wordt bijvoorbeeld regelmatig verwezen naar de Regionale Energiestrategieën (RES).

Coalitieakkoorden kunnen ook in lengte verschillen. Langere akkoorden besteden meer woorden aan duurzaamheidsambities. Zij zijn daarom in deze studie op voorhand in het voordeel ten opzichte van de beknopte akkoorden. Desalniettemin zegt het expliciteren van duurzaamheidsplannen in het akkoord wel degelijk iets over het daadwerkelijke ambitieniveau van de provincies. Daarom is hiervoor geen correctie doorgevoerd.

Een andere relativering is de wet van de remmende voorsprong. Provincies die in het verleden bijvoorbeeld al stappen hebben gezet in de verduurzaming van hun openbaar vervoer, scoren op voorhand minder goed dan provincies die op dat vlak een achterstand hebben die ze nu gaan inhalen.

Analyse

1. De klimaatneutrale provincie

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben in hun coalitieakkoord een concreet percentage opgenomen met betrekking tot CO₂-neutraliteit en willen dat voor 2023 willen bereiken (donkergroen).
- Provincies hebben in hun coalitieakkoord een concreet percentage opgenomen met betrekking tot CO₂-neutraliteit en willen dat na 2023 bereiken (lichtgroen).
- Provincies herhalen alleen landelijke ambities of benoemen het belang van CO₂-neutraliteit, zonder hier concrete doelstellingen aan te verbinden (grijs)

Resultaten

Ook op provinciaal niveau is het thema 'klimaat' doorgedrongen tot in de coalitieakkoorden. De afspraken gemaakt met het Klimaatakkoord worden net als de Klimaatdoelstellingen van Parijs in het gros van de coalities herhaald en onderstreept. Kortom, ook op provinciaal niveau is klimaat een *hot topic*.

Tegelijkertijd valt het op dat provincies voorzichtig zijn in het formuleren van eigen doelstellingen met betrekking tot klimaatneutraliteit. Acht van de elf provincies komen niet verder dan het herhalen van de landelijke ambities en hebben geen doelstellingen vastgelegd die specifiek voor hun provincie van toepassing zijn (grijs).

Zo verbindt Overijssel zich 'aan de landelijke beleidsdoelen op het gebied van klimaatbeleid en energietransitie'. De provincie Friesland verwoordt het als volgt: 'Wij conformeren ons aan deze nationale vertaling van het klimaatakkoord van Parijs, waaronder de vermindering van CO₂-uitstoot met 49% in 2030'. De provincie Drenthe 'werkt met stappen naar dit doel toe'.

Ook Flevoland verbindt zich aan de Parijs-doelstelling van CO₂-neutraliteit in 2050, 'of zoveel eerder als mogelijk'. Hoeveel eerder wordt echter niet duidelijk uit het akkoord. In ieder geval is het streven er 'om vóór 2050 fossielvrij en CO₂-vrij te zijn'. In Noord-Holland worden de Klimaatdoelstellingen onderschreven, maar hecht de provincie eraan 'zelf te bepalen hoe deze ambities in onze provincie worden ingevuld'.

Er zijn drie provincies die wel een eigen klimaatdoelstelling hebben geformuleerd, waarbij de deadline na 2023 ligt (lichtgroen). De provincie Noord-Brabant heeft ervoor gekozen 1% boven de landelijke ambitie te zitten, door 'een 50%-reductie van de CO₂-uitstoot ten opzichte van 1990 te realiseren'. De provincie levert hun bijdrage op 'een Brabantse manier'.

'Dat wil zeggen we gaan voor de doelstellingen en met een goed oog voor het benodigde draagvlak.'

De provincie Gelderland heeft ten doel tot een CO₂-reductie te komen van 55% in 2030. Om dit doel te bereiken wordt een klimaatplan opgesteld. Ook de provincie Groningen heeft 'als koploper in Nederland' de ambitie om 55% CO₂-reductie te realiseren in 2030.

Er zijn geen provincies die doelstellingen hebben geformuleerd om in hun eigen collegeperiode - dus voor 2023 - al te komen tot CO₂-reductie (donkergroen).

2. De energieneutrale provincie

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies met een eigen concrete doelstelling om hernieuwbare energie te gebruiken of energie te bezuinigen voor 2023 (donkergroen).
- Provincies met een eigen concrete doelstelling om hernieuwbare energie te gebruiken of energie te bezuinigen na 2023 (lichtgroen).
- Provincies die alleen landelijke ambities herhalen of het belang van een energieneutrale provincie benoemen, zonder hier concrete doelstellingen aan te verbinden (grijs).

Resultaten

Met betrekking tot energieneutraliteit lopen de ambities van de provincies uiteen. Waar de ene provincie vooral afwachtend kijkt naar de rijksoverheid en de gevolgen die het Klimaatakkoord met zich meebrengt, neemt de andere provincie het heft in eigen handen in het formuleren van doelstellingen. Daarbij hebben sommige provincies doelstellingen specifiek voor elektriciteit geformuleerd, terwijl anderen doelstellingen hebben voor het gehele energiebeleid. In ieder geval wordt in elk akkoord verwezen naar de Regionale Energie Strategieën (RES) als belangrijk instrument om te komen tot een energietransitie in de provincie. Sommige provincies hebben een ambitie voor elektriciteit en sommige voor energie.

Er is slechts één provincie die specifieke doelstellingen heeft voor 2023 met betrekking tot hernieuwbare energie (donkergroen): de provincie Utrecht. De provincie heeft het streven om in 2023 16% van hun eigen energieverbruik duurzaam op te wekken. Ook heeft de provincie ambities met betrekking tot energiebesparing: 'Tijdens deze collegeperiode is de jaarlijkse besparing van het energiegebruik in de provincie tenminste 1,5%. Over de periode tot 2023 betekent dit een afname van minimaal 9% van het energiegebruik in 2017'. Uiterlijk in 2040 wil de provincie dat alle energie duurzaam wordt opgewekt.

Vijf van de elf provincies hebben een concrete doelstelling geformuleerd voor het gebruik van hernieuwbare energie of energiebezuiniging na 2023 (lichtgroen). In Zeeland gaan ze door op 'de ingeslagen weg'; daar moet in 2030 'onze eigen Zeeuwse behoefte aan elektriciteit' duurzaam opgewekt worden. In Noord-Brabant is de ambitie om in 2030 50% van de energie op te wekken uit duurzame bronnen.

De provincie Friesland heeft doelen voor 2030 geformuleerd, om aan te sluiten bij de nationale termijn. Voor 2030 moet 33% van de Friese energie duurzaam worden opgewekt en 25% energiebesparing gerealiseerd zijn ten opzichte van 2010. Ook Drenthenaren hebben ambities met betrekking tot de energietransitie in 2030: 40% van de energie moet dan hernieuwbaar zijn. In Flevoland wordt de lat nog een stuk hoger gelegd, door te streven naar een energieneutraal Flevoland - inclusief mobiliteit - voor 2030.

De provincies Limburg, Noord-Holland, Overijssel, Groningen en Gelderland hebben geen concrete ambities in hun coalitieakkoorden opgenomen met betrekking tot de energietransitie (grijs). In Groningen neemt de provincie weliswaar '855.5 MV van de landelijke opgave' op haar rekening, maar dit zijn afspraken die al zijn gemaakt in het eerste energieakkoord. De Gelderse coalitie 'komt de gemaakte afspraken met het rijk na' en heeft de ambitie om energiebesparing en hernieuwbare energie te versnellen. Hier worden echter geen concrete doelstellingen aan verbonden.

In Overijssel worden er 'geen dwingende ruimtelijke instrumenten' ingezet, indien voldaan is aan landelijke afspraken. Energiebesparing wordt gestimuleerd 'met een breed pakket aan maatregelen'. Welke maatregelen dat zijn, is onbekend. Limburg geeft de voorkeur aan het maximaal aandringen bij de rijksoverheid en de netbeheerders 'dat zij hun verantwoordelijkheid nemen voor een betrouwbare, tijdige en leveringszekere energie-infrastructuur'.

3. Duurzaam gebouwde omgeving

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies met een concreet plan van aanpak voor (de ondersteuning van) de verduurzaming van de gebouwde omgeving of concrete inzet van instrumenten om de gebouwde omgeving te verduurzamen (donkergroen).
- Provincies onderstrepen het belang van duurzame gebouwde omgeving, maar geven hier geen concrete invulling aan (lichtgroen).
- Provincies hebben geen nieuwe doelstellingen voor een duurzaam gebouwde omgeving geformuleerd (grijs).

Resultaten

Zeven van de elf provincies hebben een concreet plan van aanpak voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving, of noemen concrete instrumenten om de gebouwde omgeving te verduurzamen (donkergroen). Daarbij valt het op dat de meeste provincies kansen zien voor de inzet van zonne-energie. Zo zet Drenthe in op 'maximale benutting van zonnepanelen op daken' en wil de provincie het gebruik ervan stimuleren. Flevoland heeft ten doel een 'Regioplan Zon' op te stellen, 'waarin de aansluiting van grootschalige opwekking op het net is uitgewerkt. Ook in Groningen, Friesland en Drenthe wordt het plaatsen van zonnepanelen gestimuleerd. Een aantal provincies verwijst naar de zonnelader voor het plaatsen van zonnepanelen.

In Noord-Holland en Gelderland zetten de coalities nog een stapje verder door ook concreet te benoemen dat toekomstige woningen klimaatneutraal moeten zijn. Noord-Holland wil woonakkoorden afsluiten waarin afspraken gemaakt worden 'om de volledige nieuwbouwopgave klimaatneutraal en circulair te realiseren'. De Gelderse coalitie wil dat nieuw te realiseren wijken 'klimaatadaptief, circulair, energie- en CO₂-neutraal en gemengd in opzet' zijn. Ook onderzoekt de provincie hoe asbestdaken kunnen worden omgevormd naar zonnedaken, bij zowel agrarische bedrijven als particulieren, verenigingen en kerken.

De provincies Utrecht, Overijssel en Zeeland onderstrepen of stimuleren het belang van een duurzame gebouwde omgeving, maar geven hier geen concrete invulling aan (lichtgroen). Zo is Overijssel 'positief over zonne-energie op daken en in bebouwd gebied', maar worden hier geen concrete ambities aan verbonden.

De energietransitie vraagt volgens de Zeeuwse coalitie 'om het verduurzamen van het huidige woningvoorraad', maar de verduurzaming van bestaande woningen is 'een vraagstuk waarbij ook gemeenten een belangrijke rol spelen'. Wel moeten alle particuliere woningen in Zeeland per 2045 aardgasvrij zijn, maar deze ambitie was in 2017 al vastgelegd in het Zeeuwse coalitieakkoord.

In Noord-Brabant zijn geen (nieuwe) doelstellingen met betrekking tot de duurzaam gebouwde omgeving terug te vinden (grijs). De provincie verwijst slechts naar de in december 2018 vastgestelde Energieagenda.

4. Stimuleren van elektrisch vervoer

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities of doelstellingen voor het stimuleren van elektrisch vervoer (donkergroen).
- Provincies hebben algemene ambities geformuleerd voor het stimuleren van elektrisch vervoer (lichtgroen).
- Provincies hebben geen ambities voor het stimuleren van elektrisch vervoer (grijs).

Resultaten

Het stimuleren van elektrisch vervoer lijkt nog niet hoog te staan op de provinciale agenda. Slechts vier van de elf provincies heeft concrete ambities geformuleerd voor het stimuleren van elektrisch vervoer in de provincie (donkergroen). De Utrechtse coalitie vindt 'een goede spreiding van 'slimme' laadpalen van belang voor de bevordering van elektrisch vervoer', en ziet het als kans om 'het elektriciteitsnetwerk mooi in balans te houden'. Samen met rijk, gemeenten en netwerkbeheerders rollen ze de publieke laadinfrastructuur verder uit en ondersteunen ze nieuwe initiatieven op dit gebied.

Ook Gelderland zet in op het 'uitbreiden van de laadinfrastructuur voor mobiliteit op elektriciteit en waterstof'. Hetzelfde geldt voor de provincie Groningen, waar de komende jaren geïnvesteerd wordt in 'laad- en vulpunten voor duurzame auto's door de hele provincie'. In Flevoland wordt de aanleg van een dekkende laadinfrastructuur in 'MRA-verband gestimuleerd'.

De provincies Limburg en Drenthe beperken zich tot het formuleren van algemene ambities om elektrisch vervoer te stimuleren (lichtgroen). Zo noemt Zeeland dit 'een forse opgave die wij samen met gemeenten, netbeheerders en de markt bekijken'. In Drenthe wordt er gestreefd naar 'een goede infrastructuur voor groene brandstoffen'.

Friesland, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland en Overijssel hebben geen ambities in hun coalitieakkoord opgenomen ter bevordering van elektrisch vervoer (grijs).

5. Openbaar vervoer en taxi's

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities of doelstellingen voor het verduurzamen van OV en taxi's of voor de komende concessies (donkergroen).
- Provincies hebben algemene ambities geformuleerd voor het verduurzamen van OV en taxi's of voor de komende concessies (lichtgroen).
- Provincies noemen geen ambities voor het verduurzamen van het openbaar vervoer/taxi's of voor de komende concessies (grijs).

Resultaten

Vier van de elf provincies hebben een concrete ambitie geformuleerd voor het verduurzamen van het openbaar vervoer, de taxi's of voor de komende concessies (donkergroen). In Flevoland bijvoorbeeld, zorgt de provincie ervoor dat 'de bussen in de concessie IJssel-Vecht en het vervoer voor de Regiotaxi volledig emissievrij zijn, zodra de technologie dat mogelijk maakt. Dat kan ook door de inzet van waterstofbussen, waarvan we op dit moment samen met Gelderland en Overijssel onderzoeken hoe deze kunnen worden ingezet.'

Friesland is nog concreter door hier een jaartal aan te koppelen: bij de verlening van de nieuwe concessie in 2022 streeft de provincie naar zoveel mogelijk busvervoer zonder CO₂-uitstoot. In Utrecht rijdt 'uiterlijk in 2028 het openbaar vervoer van de provincie volledig emissievrij'. Groningen werkt toe 'naar Zero-emissie busvervoer in 2030 en Zero emissie treinvervoer in 2035'.

Er zijn vier provincies die het houden bij algemene ambities voor het verduurzamen van OV, taxi's of voor de komende concessie (lichtgroen). De provincie Gelderland noemt in het akkoord dat investeringen in spoor zijn gericht op versnelling en capaciteitsvergroting en het terugdringen van broeikasgassen. Concrete ambities zijn echter niet terug te vinden. In Limburg wordt een onderzoek gestart naar 'elektrisch taxiën en op de termijn elektrisch vliegen'. Noord-Brabant beschikt naar eigen zeggen in 2030 over 'het het meest slimme en duurzame mobiliteitssysteem van Nederland en misschien wel Europa'. Hoe is echter onduidelijk. In Overijssel wordt het gebruik van schonere vervoersmiddelen, energiebesparing en CO₂-reductie in het openbaar vervoer 'gestimuleerd'.

Noord-Holland en Drenthe behoren tot de categorie 'geen ambities voor het verduurzamen van OV, taxi's of voor de komende concessie' (grijs).

6. Communicatie richting burgers

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben speciaal opgerichte loketten/kennis-informatiecentra, waar inwoners/bedrijven informatie kunnen inwinnen specifiek voor deze opgave, of voorlichtingscampagnes over de opgave (donkergroen).
- Provincies benadrukken het belang van communicatie en het betrekken van inwoners (lichtgroen).
- Provincies verwijzen niet specifiek naar de communicatie richting burgers over deze opgave, of het belang ervan (grijs).

Resultaten

In acht van de elf provincies zijn concrete plannen om de communicatie richting burgers te bevorderen, door middel van bijvoorbeeld speciaal opgerichte loketten of voorlichtingscampagnes (donkergroen). Dit laat zien dat communicatie richting burgers en het verkrijgen van draagvlak hoog op de provinciale agenda staat.

In Drenthe wordt een informatiecampaagne gevoerd 'over het wat en hoe van de energietransitie'; de provincie gaat daarover met inwoners in gesprek. Ook wordt de expeditie Energieneutraal Wonen voortgezet, waarmee inwoners 'met kennis, kunde en middelen om hun woningen te verduurzamen worden ondersteund'. De provincie Flevoland wil bijdragen aan energieverlaging in de bebouwde omgeving 'door het beschikbaar stellen van kennis en informatie'.

In Friesland helpt de provincie 'met een energiek team van deskundige bewoners met praktische informatie en het vinden van de juiste middelen en manieren, zodat iedereen de kans krijgt om te verduurzamen'. In Gelderland wordt 'het geven van voorlichting en adviezen over energiebesparing en hernieuwbare energie, het realiseren van locaties waar burgers en ondernemers informatie kunnen krijgen over energietransitie van woonhuizen en bedrijfspanden' als mogelijkheid genoemd om bewustwording en draagvlak bij bewoners te creëren.

De Groningse coalitie stimuleert kennisinstellingen en een warmtetransitiecentrum, die 'kennis en kunde beschikbaar kunnen stellen' aan gemeenten. Ook wordt het energieloket van gemeenten ondersteund, waar huiseigenaren en huurders terecht kunnen. In Utrecht stelt de provincie samen met gemeenten 'informatie over energiebesparing voor inwoners beschikbaar'. Ook gaan coaches in Utrecht 'ondernemingen adviseren over de verduurzaming van hun bedrijfsvoering'.

Noord-Holland richt samen met gemeenten en ondernemers een platform op om kennis te delen en 'belemmeringen weg te nemen'. In Noord-Brabant tenslotte wordt kennis gedeeld

en verspreid 'over onder meer energiebesparing in wijken en bij bedrijven, slimme keuzes voor het opwekken van duurzame energie en participatie van Brabanders in energieprojecten'.

Provincie Overijssel benadrukt wel het belang van communicatie en het betrekken van inwoners, maar is minder specifiek in de uitvoering ervan (lichtgroen). Overijssel ziet voor zichzelf een rol 'in het bevorderen van kennis en het beschikbaar stellen van deze kennis voor partners'.

In de provincie Limburg wordt niet specifiek verwezen naar de communicatie richting burgers over deze opgave, of het belang ervan.

7. Energiecoöperaties en -initiatieven

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies ondersteunen coöperaties en initiatieven met concrete instrumenten (donkergroen).
- Provincies ondersteunen coöperaties en initiatieven, maar het is onduidelijk hoe (lichtgroen).
- Provincies noemen de ondersteuning van coöperaties en initiatieven niet (grijs).

Resultaten

Hoewel het gros van de provincies het ondersteunen van coöperaties en initiatieven belangrijk vindt, zijn er zes provincies die dit doen met concrete instrumenten (donkergroen). In Flevoland faciliteert de provincie 'het Platform Circulair Flevoland en keteninitiatieven waarin partijen samenwerken aan businesscases en het oplossen van belemmeringen'. Friesland ziet voor zichzelf een rol weggelegd 'in het bijeenbrengen van organisaties en het stimuleren van een gezamenlijk, goed samenwerkend netwerk'. Ook ondersteunt de provincie initiatiefnemers bij het maken van een businesscase.

In Groningen worden energiecoöperaties ondersteund bij hun professionalisering en krijgen zij steun via de mogelijkheden van het bestaande fonds Het Nieuwe Doen. De provincie Noord-Holland ondersteunt burgerinitiatieven die nieuwe windmolens willen plaatsen bij het uitvoeren van draagvlakonderzoek. Utrecht stelt 'kennis, startkapitaal en professionele ondersteuning' beschikbaar voor burgerinitiatieven. In Overijssel wordt nagegaan welke mogelijkheden er zijn 'om de voorwaarden van het Energiefonds te verruimen, zodat lokale initiatieven daar ook gebruik van kunnen maken'.

Zeeland, Noord-Brabant, Gelderland en Drenthe ondersteunen coöperaties, maar lichten niet duidelijk toe hoe ze dit doen (lichtgroen). Zo worden in Drenthe gebiedsinitiatieven voor zonne- en windenergie gesteund 'op basis van de Omgevingsvisie'. Gelderland ondersteunt 'lokale energiecoöperaties en hun onderlinge samenwerking'. In Noord-Brabant wordt 'een brede, gedifferentieerde aanpak met maatwerk voor verschillende groepen in de samenleving' gestimuleerd. 'Dit betekent dat we de transitie productief maken, met het oog op sociale inclusie.' In Zeeland worden, 'waar mogelijk en wenselijk' regionale initiatieven, zoals energiecoöperaties ondersteund.

In het akkoord van de provincie Limburg komt de ondersteuning van coöperaties en initiatieven niet terug (grijs).

8. Betaalbaarheid

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities voor de betaalbaarheid van de opgave voor bedrijven en inwoners (donkergroen).
- Provincies noemen betaalbaarheid als belangrijk element of spreken de ambitie uit om de mogelijkheden te onderzoeken (lichtgroen).
- Provincies noemen de betaalbaarheid niet of achten het niet als hun verantwoordelijkheid (grijs).

Resultaten

Een groot deel van de provincies ziet het als hun verantwoordelijkheid om de duurzaamheidsopgave betaalbaar te maken voor inwoners en bedrijven. Zeven van de elf provincies heeft concrete ambities geformuleerd voor de betaalbaarheid van de opgave voor bedrijven en inwoners (donkergroen).

In Friesland komt er een fonds 'voor het ondersteunen van particulieren en collectieven bij de ontwikkeling van energie-initiatieven'. Ook krijgen particulieren de mogelijkheden geld te lenen voor hun bijdrage aan de energietransitie, middels het Fûns Fryske Skjinne Energizj. Gelderland noemt 'een revolverend fonds' om de kosten voor energietransitie voor huurders en huiseigenaren voor te financieren als optie. 'Garantstellingen behoren ook tot de mogelijkheid'. Groningen biedt energiecoöperaties steun 'via de mogelijkheden van het bestaande fonds Het Nieuwe Doen'.

In Limburg worden de Limburgse revolverende energiefondsen (Limburgs Energiefonds, Stimuleringsregeling DuurzaamThuis) en de Stimuleringsregeling Duurzame Maatschappelijke Organisaties, versterkt doorgezet. De coalitie van Noord-Holland richt een fonds op voor de uitvoering van het Energieakkoord. Utrecht stelt 'ter aanvulling op bestaande mogelijkheden, een fonds in voor inwoners die niet de middelen hebben om mee te doen met besparings- en verduurzamingsmaatregelen'. De Zeeuwse provincie gaat 'samen met gemeenten subsidiemogelijkheden uitbouwen voor klimaatadaptatiemaatregelen, zoals groene schoolpleinen en groene daken, passend in de klimaatadaptatiestrategie'.

De provincies Noord-Brabant en Drenthe noemen betaalbaarheid als belangrijk element of spreken de ambitie uit om de mogelijkheden te onderzoeken (lichtgroen). In Noord-Brabant wordt onderzocht hoe ze 'de werkwijze en taakomschrijving van het Energiefonds (BOM) en het provinciale Ontwikkelbedrijf en hun samenwerking met maatschappelijke partners nog beter kunnen richten op het realiseren van de energietransitie'. Drenthe is bereid om, waar

de transitie financieringsproblemen overlevert en dus niet woonlastenneutraal is, te onderzoeken in welke vorm ze dit kan ondersteunen.

Overijssel en Flevoland noemen betaalbaarheid voor burgers en bedrijven niet of zien het niet als hun verantwoordelijkheid (grijs). Overijssel noemt alleen het voornemen om zich bij de uitwerking van het Klimaatakkoord hard te maken 'voor een haalbare, betaalbare en maatschappelijk geaccepteerde Overijsselse bijdrage aan de landelijke doelstelling'. In Flevoland zijn ze er als provincie 'niet voor om op dit terrein structureel te subsidiëren'. Wel kan de provincie 'onderzoeken welk financieringsinstrumentarium de doelstellingen dichterbij kan brengen'.

9. Waterstof

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities of doelstellingen met betrekking tot waterstof (donkergroen).
- Provincies noemen waterstof als belangrijk element of spreken de ambitie uit de mogelijkheden van waterstof te onderzoeken (lichtgroen).
- Provincies noemen waterstof niet (grijs).

Resultaten

Zes van de elf provincies hebben concrete ambities of doelstellingen met betrekking tot waterstof (donkergroen). Zo heeft Flevoland het streven om er in 2023 aan bijgedragen te hebben dat pilots kunnen worden uitgevoerd voor de opslag van waterstof. In Friesland gaat de coalitie in gesprek met het Fûns Skjinne Fryske Enerzjy (FSFE) 'over een grotere rol voor geothermie en waterstof in de financiering door het FSFE'. In Gelderland wordt de energie-infrastructuur uitgebouwd, onder meer door het uitbreiden van laadinfrastructuur voor mobiliteit op elektriciteit en waterstof.

Overijssel zet in 'op een brede energiemix met onder andere warmte- infrastructuur, geothermie, bio-energie en waterstof. Dit vraagt om een goede infrastructuur voor opslag en transport van energie. Hierover gaan we met netwerkbeheerders en ontwikkelaars in gesprek.' In Utrecht doet de provincie mee met 'energie-innovatietrajecten om deze zo snel mogelijk toe te passen en op te schalen (Waterstof, Aquathermie, Restwarmte, Opslag, Smart Grids, etc)'. Zeeland geeft in het waterstofdossier 'absolute prioriteit' aan het industriële verbruik. 'De komende jaren maken we werk van het vergroenen van de bestaande Zeeuwse waterstofvraag'.

Drie provincies noemen waterstof als belangrijk element of spreken de ambitie uit de mogelijkheden van waterstof te onderzoeken (lichtgroen). Zo wil Drenthe kansen benutten 'om van Noord-Nederland de waterstofregio van Nederland te maken'. Hoe is echter niet duidelijk. Volgens Groningen kan de provincie door het omzetten van windenergie in groene waterstof een cruciale factor spelen in het opstarten van de internationale waterstofeconomie. Of ze dit daadwerkelijk gaan doen, blijkt niet uit het akkoord. Noord-Holland ziet een rol weggelegd voor waterstof in personen- en vrachtvervoer. Bovendien kunnen 'de havens in het Noordzeekanaalgebied en Den Helder zich ontwikkelen tot energiehavens voor het onderhoud van de windparken op zee en de productie en opslag van waterstof'.

In de akkoorden van Limburg en Noord-Brabant wordt waterstof niet genoemd (grijs).

10. Verduurzaming eigen bedrijfsvoering

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities of doelstellingen om hun eigen bedrijfsvoering te verduurzamen (donkergroen).
- Provincies benoemen het streven of het belang van het verduurzamen van hun eigen bedrijfsvoering, maar noemen geen concrete plannen (lichtgroen).
- Provincies noemen het verduurzamen van hun eigen bedrijfsvoering niet (grijs).

Resultaten

Provincies nemen graag 'het goede voorbeeld' of een 'voorbeeldfunctie' op zich door de provincie klimaat- of energieneutraal te maken. Er zijn echter maar drie provincies die concrete ambities of doelstellingen geformuleerd om hun eigen bedrijfsvoering te verduurzamen (donkergroen). Noord-Holland heeft de ambitie om de provinciale organisatie in 2030 klimaatneutraal te laten zijn. Ze 'onderzoeken wat daarvoor nodig is en stellen hiervoor middelen beschikbaar'. Gelderland wil een voorbeeldrol op zich nemen en streeft ook naar een klimaatneutrale provincie in 2030.

Flevoland is iets terughoudender in het noemen van jaartallen, maar heeft wel een drietal doelstellingen geformuleerd voor in 2023: de provincie wil onderzocht hebben of het mogelijk is hun eigen lichtnet aan te sluit of wind- en zonne-energie, wil een concreet plan voor het aardgasvrij verwarmen van hun eigen gebouwen en een concreet plan om hun eigen organisatie CO₂-neutraal te maken.

Vier van de elf provincies noemt het streven of het belang van het verduurzamen van de eigen bedrijfsvoering, maar heeft geen concrete plannen (lichtgroen). Drenthe wil 'concrete stappen' nemen om hun eigen bedrijfsvoering klimaatneutraal te maken. 'Dat doen we verstandig door te kijken waar kosteneffectief de meeste winst valt te behalen'. Welke stappen dit zijn, wordt niet genoemd.

In Utrecht wil de coalitie het goede voorbeeld geven met het eigen vastgoed en de infrastructuur, 'door te zorgen dat deze energie oplevert in plaats van kost en nemen circulariteit, duurzaamheid en klimaatadaptatie mee in onze plannen'. Ook Noord-Brabant heeft het 'streven' om hun eigendommen energieneutraal en duurzaam te maken. Hetzelfde geldt voor Friesland: 'als provincie maken we de komende jaren onze eigen gebouwen energieneutraal'.

In de akkoorden van Groningen, Limburg, Overijssel en Zeeland zijn geen ambities terug te vinden met betrekking tot het verduurzamen van hun eigen bedrijfsvoering (grijs).

11. Eigen wagenpark

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben concrete ambities of doelstellingen om hun eigen wagenpark te verduurzamen (donkergroen).
- Provincies benoemen het streven of het belang van het verduurzamen van hun eigen wagenpark, maar noemen geen concrete plannen (lichtgroen).
- Provincies noemen het verduurzamen van hun eigen wagenpark niet (grijs).

Resultaten

Van alle provincies noemen alleen Flevoland en Utrecht specifiek het verduurzamen van hun eigen wagenpark in het coalitieakkoord. Daarbij heeft Flevoland de concrete doelstelling geformuleerd om hun eigen wagenpark te verduurzamen (donkergroen). De provincie wil in 2023 een plan hebben uitgewerkt hoe ze hun eigen wagenpark volledig emissievrij kunnen maken, 'zodat bij vervanging steeds de optie met de minste CO₂-uitstoot wordt gekozen die voldoet aan alle gestelde voorwaarden'.

De provincie Utrecht noemt het belang van het verduurzamen van hun eigen infrastructuur, maar noemt geen concrete plannen (lichtgroen): 'We geven het goede voorbeeld met ons eigen vastgoed en onze infrastructuur door te zorgen dat deze energie oplevert in plaats van kost en nemen circulariteit, duurzaamheid en klimaatadaptatie mee in onze plannen'.

De overige provincies, te weten Groningen, Drenthe, Noord-Brabant, Zeeland, Overijssel, Friesland, Noord-Holland, Gelderland en Limburg hebben geen ambities in hun akkoorden opgenomen met betrekking tot het verduurzamen van hun eigen wagenpark.

12. Financiën

Categorisering

De volgende criteria zijn gebruikt om provincies een score toe te kennen:

- Provincies hebben speciaal geld geormerkt om te investeren in verduurzaming (donkergroen).
- Provincies hebben geen concreet bedrag genoemd of extra vrij gemaakt, maar er wordt wel ambitie uitgesproken om dit te doen (lichtgroen).
- Provincies hebben nog geen begroting of er is geen algemene en geen concrete ambitie uitgesproken om extra geld kwijt te maken (grijs).

Resultaten

Zeven provincies behoren tot de categorie donkergroen, omdat ze speciaal geld hebben geormerkt om te investeren in verduurzaming. In Flevoland wordt incidenteel 6,5 miljoen vrijgemaakt voor de energietransitie en wordt er 2,6 miljoen euro aan aanvullende middelen beschikbaar gesteld voor de energietransitie.

In Friesland wordt in totaal 7 miljoen euro vrijgemaakt voor de post 'Energiek Fryslân'. Dit bedrag wordt onder andere besteed aan het Fûns Fryske Skjinne Enerzjy, een fonds voor het ondersteunen van particulieren van collectieven bij energie-initiatieven, en een provinciebreed werkend team van energiecoaches. Gelderland heeft een investeringsbudget vrijgemaakt van 120 miljoen euro, voor energietransitie en klimaat.

Groningen gaat de komende periode in totaal een bedrag van € 84,1 miljoen investeren om hun ambities te realiseren. Daarnaast zal een bedrag van € 20 miljoen revolverend worden ingezet ten behoeve van maatregelen voor een energiebespaarfonds voor particulieren. Voor 'Groningen duurzaam' is 12 miljoen euro gereserveerd. Limburg stelt deze periode een bedrag van 40 miljoen euro beschikbaar voor duurzaamheid en energie.

Noord-Holland trekt in totaal 36,1 miljoen euro uit voor het klimaat. Overijssel heeft in totaal 330 miljoen euro begroot voor de energietransitie: 310 miljoen euro voor lopende investeringen en 20 miljoen euro voor nieuwe investeringen.

In Zeeland komen de thema's energietransitie en klimaatadaptatie in aanmerking voor financiering vanuit de investeringsagenda, maar wordt in de Zomernota verdere invulling gegeven aan de investeringenagenda (lichtgroen). De provincies Utrecht, Noord-Brabant en Drenthe hebben hun begrotingen nog niet uitgewerkt (grijs).

Zie de volgende pagina voor een overzicht van de provincies die hun begroting en het beschikbare budget voor verduurzaming in hun coalitieakkoord hebben opgenomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat provincies elk hun eigen categorisering hanteren bij de opstelling van hun begroting. Dit maakt het lastig de verschillende begrotingen met elkaar te vergelijken.

Tabel 3 – Overzicht begrotingen van provincies

Provincie	2019-2023 (in € miljoen)	Aanvullend (in € miljoen)
<u>Flevoland</u>	2,6	6,5
<ul style="list-style-type: none"> • Energietransitie • Aanvullende middelen energietransitie 		
Totaal	33,88	37,80
Percentage	7,68%	17,2%
Gelderland		
<u>Gelderland</u>	120*	-
<ul style="list-style-type: none"> • Klimaat en energie 		
Totaal	790	-
Percentage	15,19%	-
* <i>klimaat en energie</i>		
<u>Groningen*</u>	12*	-
<ul style="list-style-type: none"> • 'Groningen Duurzaam' 		
Totaal	84,10	-
Percentage	14,27%	-
*inclusief risicobuffer energiebespaarfonds (€ 2 miljoen) **ingezet als maatregel Groningen duurzaam, ten laste van stamkapitaal € (20 miljoen)		
<u>Friesland</u>	7	-
<ul style="list-style-type: none"> • Energiek Fryslân 		
Totaal	184,86	-
Percentage	3,79%	-
*2020-2023		
<u>Noord-Holland</u>	36,1	-
<ul style="list-style-type: none"> • Klimaat 		
Totaal	207,35	-
Percentage	17,41%	-
Limburg*		
<u>Limburg*</u>	40	-
<ul style="list-style-type: none"> • Duurzaamheid en energie 		
Totaal	404,6	-

Percentage	9,89%	-
<i>* 150 miljoen extra voor Duurzaamheid, Economie en Energie revolverend beschikbaar</i>		
<u>Overijssel</u> • Energietransitie	310	20
Totaal	1186	305
Percentage	26,14%	6,56%

Conclusie

Om een overzicht te krijgen van de politieke ambities op het gebied van energietransitie, zijn de coalitieakkoorden gescand van elf provincies. Hieruit blijkt het volgende.

... De energietransitie staat hoog op de provinciale agenda...

Een algehele conclusie is dat ook op provinciaal niveau het belang van de energietransitie wordt erkend. Begrippen als “klimaatopgave”, “energietransitie”, “klimaatneutrale provincie” en “duurzame energie” zijn alom vertegenwoordigd in de gescande akkoorden. Bovendien zijn provincies zich ervan bewust dat deze opgave ook een bijdrage van hun vereist. Hoewel de invulling van deze bijdrage uiteenloopt, heeft elke provincie een hoofdstuk in het coalitieakkoord gewijd aan de energietransitie.

.... Maar provincies zijn terughoudend in het vastleggen van eigen doelstellingen om CO₂- of klimaatneutraal te worden...

Het valt op dat provincies, als het gaat om doelstellingen voor wanneer ze CO₂- of energieneutraal willen zijn, de landelijke ambities herhalen. In de akkoorden wordt veelal verwezen naar het Klimaatakkoord of de Klimaatdoelstellingen van Parijs. Provincies spreken uit zich aan de doelstellingen te committeren, maar dat is eigenlijk niet zo verrassend. De doelstelling van 2050 is een stip aan de horizon, maar concrete doelstellingen op de korte termijn ontbreken grotendeels. Wat dat betreft toonden gemeenten iets meer lef in hun coalitieakkoord.

....Provincies zien voor zichzelf een voorbeeldfunctie weggelegd...

Tegelijkertijd vinden provincies dat ze zelf het juiste voorbeeld moeten nemen, als het gaat om deze opgave. Het vervullen van een “voorbeeldfunctie” is een wens die meerdere coalities uitspreken. Toch zijn er maar vier provincies die concrete doelstellingen geformuleerd hebben om hun eigen bedrijfsvoering te verduurzamen. Als het gaat om het wagenpark, hebben negen van de elf provincies niet eens ambities opgenomen om hun eigen infrastructuur te verduurzamen.

... Draagvlak en een eerlijke verdeling zijn belangrijke voorwaarden voor de transitie...

Een eerlijke verdeling van de lusten en lasten wordt gezien als belangrijke voorwaarde om deze duurzaamheidsopgave te doen slagen. Daar lijken alle provincies het over eens. Bovendien draagt een ‘eerlijke’ transitie bij aan het verkrijgen van draagvlak. Over het algemeen geldt dan ook het principe: als er geen draagvlak is, gaan we ook niet zomaar regels opleggen.

....Provincies doen moeite om een eerlijke verdeling mogelijk te maken...

Het is van belang om te vermelden dat de indruk niet gewekt wordt dat provincies 'draagvlak' gebruiken als excuus om minder hard te lopen om duurzaamheidsambities te verwezenlijken. Er wordt op allerlei manieren geprobeerd de lusten en lasten zo eerlijk mogelijk te verdelen en om inwoners en bedrijven te helpen in de transitie. Acht van de elf provincies zetten met concrete middelen in op communicatie richting bewoners over de transitie. Bovendien hebben zeven provincies fondsen opgericht, en hebben twee provincies de ambitie om een fonds op te richten.

....Provincies zetten voornamelijk in op het gebruik van zonne-panels...

Ten slotte valt het op dat provincies voornamelijk heil zien in het gebruik van zonnepanelen. Op daken, industrieterreinen, stortplaatsen, langs snelwegen of zelf in een waterbergingsgebied: zonnepanelen zijn een gewenst instrument voor het opwekken van duurzame energie. Dit in tegenstelling tot windmolens, waar het gros van de provincies liever niet op inzet. Bij de inzet van zonnepanelen hanteert een aantal provincies de provinciale zonneladder.

Bijlagen

	CO ₂ -neutraal/ klimaat- neutraal	Energie- neutraal	Duurzaam gebouwde omgeving	Elektrisch vervoer	Verduur- zaming OV, taxi's en concessies	Communi- catie richting burgers	Energie- coöperaties	Betaalbaar- heid en subsidies	Waterstof	Eigen bedrijfs- voering	Eigen wagenpark	Financiën
Flevoland												
Gelderland												
Utrecht												
Groningen												
Friesland												
Noord- Holland												
Drenthe												
Limburg												
Overijssel												
Noord- Brabant												
Zeeland												

Tabel 4 - Totaaloverzicht categorisering

Tabel 5 - Ranking van de thema's

	Score per categorie	Donkergroen	Lichtgroen	Grijs
1.	Communicatie richting burgers	8	2	1
2.	Duurzaam gebouwde omgeving	7	3	1
3.	Betaalbaarheid/ subsidies	7	2	2
4.	Financiën	7	1	3
5.	Energiecoöperaties	6	4	1
6.	Waterstof	6	3	2
7.	Verduurzaming OV, taxi's en concessies	4	4	3
8.	Eigen bedrijfsvoering	4	3	4
9.	Elektrisch vervoer	4	2	5
10.	Energieneutraal	1	5	5
11.	Eigen wagenpark	1	1	9
12.	CO ₂ -neutraal/ klimaatneutraal	0	3	8